

นิพนธ์ต้นฉบับ

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้มารับบริการผู้ป่วยนอก แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์

จันทน์จิตา พุทธยานานนท์*
ประสพศรี อังถาวร*

Pruksananonda C, Ungthavorn P. Baseline data in pediatric outpatient clinic, Chulalongkorn Hospital. Chula Med 1986 Jan ; 30 (1) : 37-45

It has been estimated that 90-95% of pediatric ailments would be managed at the outpatient department. It is necessary to obtain the baseline data of these patients before any improvement in the service can be planned.

The study reveals that 65.92% of the total 273 patients were under 5 years of age, 80.20% of the patients were accompanied by their mothers, 68.49% of the guardians had an education level of or under grade 4, 46.89% of the family incomes were between 1001-3000 bahts per month, with a median of 2857 bahts per month, 63.74% of paternal occupations were laborers or employees, and 53.85% of maternal occupations were housewives. The respiratory symptoms, which accounted for 42.5%, brought the patients to the hospital. Also, 51.15% of the patients were treated before coming to the hospital and 51.28% had received complete immunization. The estimated time of travelling to the hospital was 1 hour with an average travel expense of 12.88 bahts and an average drug expense of 28.28 bahts.

In conclusion, if the ailment is not serious, the patient should obtain the service at a local health center, so that the travel time and expenses could be reduced. It is very important to emphasize to the guardians that they should have faith in the local health centers. To achieve these goals, the basic knowledge of diseases and their prevention should be plainly taught to them. The resultant reduction of patients coming to the hospital will inturn produce greater efficiency in the services.

* ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุขภาพเด็ก เป็นเรื่องสำคัญที่แพทย์และบุคลากรทางสาธารณสุขควรให้ความสนใจร่วมกันส่งเสริมเพื่อให้เด็กได้มีสุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งกายและใจ หน่วยผู้ป่วยนอกเป็นสถานที่ที่ให้บริการแก่เด็กในด้านการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค และการรักษาพยาบาลที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่ง โดยทั่วไปเด็กจะมารับบริการด้านส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคร้อยละ 40 การรักษาพยาบาลการเจ็บป่วยปัจจุบันร้อยละ 50 การเจ็บป่วยเรื้อรังร้อยละ 10 และปัญหาการเจ็บป่วยส่วนใหญ่คือร้อยละ 90-95 สามารถจะบำบัดรักษาได้ที่หน่วยผู้ป่วยนอกโดยไม่ต้องรับไว้รักษาในโรงพยาบาล⁽¹⁾ ดังนั้น การจัดงานบริการผู้ป่วยนอกให้มีประสิทธิภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการดูแลสุขภาพเด็กส่วนหนึ่ง

ในปัจจุบัน การดูแลสุขภาพเด็กในกรุงเทพมหานครนั้น นอกจากจะใช้บริการของโรงพยาบาลแล้ว ผู้ปกครองสามารถจะรับบริการได้ตามศูนย์บริการสาธารณสุข เมื่อมีปัญหาการเจ็บป่วยรุนแรงแพทย์ของศูนย์บริการสาธารณสุขจะส่งผู้ป่วยมารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลต่อไป อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ผู้ปกครองยังคงนิยมพาบุตรมารับบริการจากโรงพยาบาล ทำให้แผนกผู้ป่วยนอกมีจำนวนผู้ป่วยมากจนเกิดผลกระทบต่อคุณภาพของการดูแลผู้ป่วย ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับผู้มารับบริการของหน่วยผู้ป่วยนอกในด้านการใช้บริการทางการแพทย์ต่างๆ จะมีประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพเด็กต่อไป

แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้ให้บริการแก่เด็กจำนวนประมาณปีละ 40,000 คน ข้อมูลพื้นฐานของผู้ป่วยเด็กเหล่านี้ยังไม่มีการศึกษาได้ คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับการใช้บริการหน่วยผู้ป่วยนอก โดยมีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาลักษณะโครงสร้างของครอบครัวและสถานภาพของบิดามารดาด้านเศรษฐกิจและสังคม
2. ศึกษาลักษณะอาการที่นำผู้ป่วยมาโรงพยาบาล
3. การใช้บริการทางการแพทย์เมื่อเจ็บป่วย รวมทั้งการได้รับภูมิคุ้มกันโรค
4. ศึกษาค่าใช้จ่ายและเวลาที่เสียไปในการเดินทางและค่ายารักษาโรค

วิธีดำเนินการวิจัย

เก็บข้อมูลเกี่ยวกับผู้ป่วยเด็กที่มารับบริการตรวจและรักษาที่หน่วยผู้ป่วยนอก แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ อายุต่ำกว่า 15 ปี ระหว่างเดือนตุลาคม ถึงเดือนธันวาคม 2525 รวมเวลาทั้งสิ้น 3 เดือน โดยวิธีสัมภาษณ์บิดามารดาหรือผู้ปกครองที่ถือเบอร์บัตรเลขคี่ ขณะที่รอรับยาหลังตรวจตามแบบสอบถามที่เตรียมไว้ โดยผู้วิจัยเป็นผู้เก็บและรวบรวมข้อมูลเพื่อลดความผิดพลาดจากการเก็บข้อมูลลักษณะของแบบสอบถาม ประกอบด้วยคำถามผสมในรูปของคำถามปิดและคำถามเปิด สถิติที่ใช้ในการหาค่าเฉลี่ย ใช้ค่ามัธยฐาน (median) เมื่อการกระจายของข้อมูลไม่เท่ากัน 2 ข้าง และใช้ไคสแควร์ (X^2 Test) ในการเปรียบเทียบข้อมูลสองชุด

ผลการวิจัย

1. จำนวนและอาการของผู้ป่วย ศึกษาผู้ป่วยเด็กจำนวน 273 คน เป็นชายร้อยละ 58.6 หญิงร้อยละ 41.4 ส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 65.92 เป็นเด็กเล็กอายุต่ำกว่า 5 ปี (ตารางที่ 1)

อาการที่นำผู้ป่วยมาโรงพยาบาลร้อยละ 58.6 มีอาการของระบบทางเดินหายใจส่วนบนหรือทางเดินอาหาร (ตารางที่ 2)

Table 1 Numbers of patients by age

Age	number	%
0-5 mo	31	11.35
6-11 mo	31	11.35
1 yr - 4 yr	118	43.22
5-9 yr	66	24.17
10 yr and over	27	9.89
Total	273	100

Table 2 Chief complaints by system

System	number	%
Respiratory tract	116	42.5
Gastrointestinal tract	44	16.11
Dermatology	10	3.66
Fever	49	17.95
Miscellaneous	54	19.78
Total	273	100

2. ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่พาเด็กมาตรวจเป็นมารดาร้อยละ 80.2 ร้อยละ 49.08 มีอายุระหว่าง 20-29 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย = 29.65 ± 2.13 ปี (ตารางที่ 3)

ระดับการศึกษาของผู้ปกครองร้อยละ 68.49 ต่ำกว่าหรือเท่ากับประถม 4 (ตารางที่ 4)

มารดาส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 53.85 อาชีพรับจ้างหรือกรรมกรร้อยละ 24.53 บิดาส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง หรือกรรมกร คิดเป็นร้อยละ 63.74

รายได้ของครอบครัวส่วนใหญ่คือ ร้อยละ 46.89 มีรายได้อยู่ระหว่าง 1001-3000 บาท ต่อเดือน (ตารางที่ 5)

3. การรักษาเมื่อบุตรป่วยครั้งปัจจุบัน

ร้อยละ 48.85 มารับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นแห่งแรกร้อยละ 23.78 ได้รับการตรวจรักษามาก่อนจากคลินิกหรือโรงพยาบาลเอกชน ร้อยละ 16.92 นิยมซื้อยารับประทานเองหรือใช้ยาเดิมที่มีอยู่หรือไปหาหมอมกลางบ้าน มีเพียงร้อยละ 9.45 ที่ไปรับบริการจากศูนย์บริการสาธารณสุข (แผนภูมิที่ 1) ส่วนเหตุผลที่มารับการตรวจรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์นั้น ร้อยละ 38.82 ให้เหตุผลว่าคลอดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ (ตารางที่ 6)

ความรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับการเจ็บป่วยของเด็กหลังจากพบแพทย์แล้ว พบว่าร้อยละ 34.8 ยังไม่ทราบว่าเด็กป่วยเป็นอะไร โดยให้เหตุผลว่า

Table 3 Age distribution of the guardians

Age (yr)	number	%
Under 15	0	0
15-19	11	4.0
20-24	65	23.81
25-29	69	25.27
30-34	59	21.61
35-39	48	17.58
40 and over	21	7.69
Total	273	100

Table 4 Educational level of the guardians

Educational level	number	%
below grade 4	42	15.38
grade 4	145	53.11
grade 5-7	35	12.82
secondary	25	9.16
graduate	26	9.53
Total	273	100

Table 5 The income of the family, per month

Income (bahts)	number	%
below 1000	18	6.59
1001-3000	128	46.89
3001-5000	68	24.91
more than 5000	49	17.95
unknown	10	3.66
Total	273	100

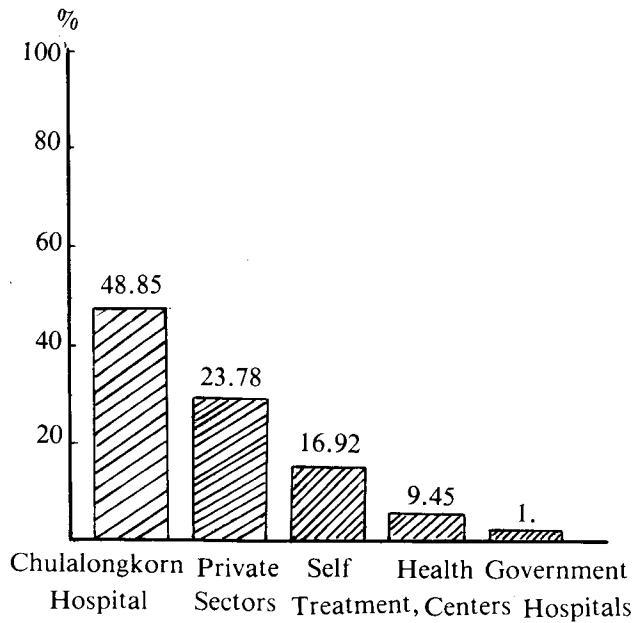

Figure 1 Initial treatment for present ailment

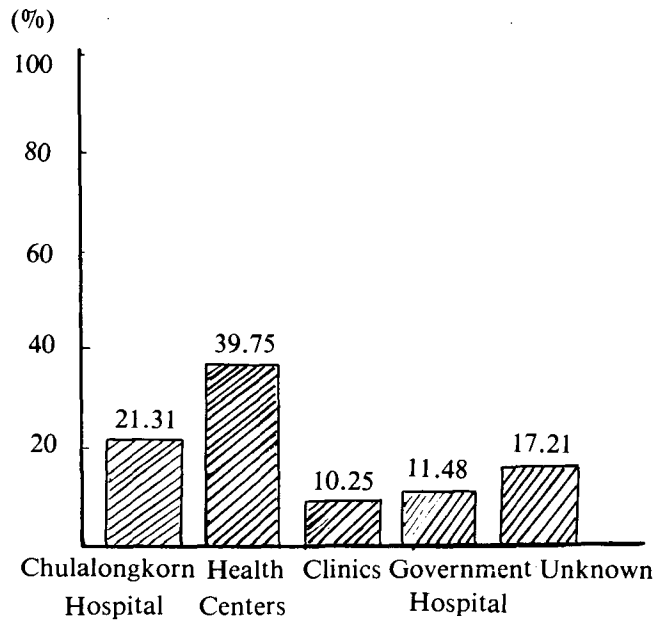
Table 6 Reasons for coming to Chulalongkorn Hospital

Reason	number	%
Born at this hospital	106	38.82
Short distance	48	17.58
Recommendation	66	24.18
Good care	41	15.02
Cheap drug	3	1.1
Chula personnel	9	3.3
Total	273	100

แพทย์ไม่ได้บอกให้ทราบ (ตารางที่ 7) ความรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับโรคของผู้ป่วยหลังจากพบแพทย์แล้วไม่ต่างกันระหว่างผู้ปกครองที่มีการศึกษาสูงกว่าระดับประถมศึกษาปีที่ 4 กับผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาเท่าหรือต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 4 ($p > 0.05$)

4. การได้รับภูมิคุ้มกันโรค

ผู้ปกครองได้เอาใจใส่ให้เด็กได้รับภูมิคุ้มกันโรคครบตามอายุร้อยละ 51.28 สถานบริการที่พาเด็กไปรับภูมิคุ้มกันโรคคือศูนย์บริการสาธารณสุขร้อยละ 39.75 มีเพียงร้อยละ 21.31 ที่มารับบริการจากโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ (แผนภูมิที่ 2)

Figure 2 Immunization services in patients by places.

Table 7 Knowledge of guardians about the illness

Disease	number	%
Unknown	95	34.8
No abnormal diagnosis	15	5.49
Respiratory	86	31.51
Infectious	26	9.52
Gastrointestinal	13	4.76
Allergy	9	3.3
Awaiting result	6	2.2
Miscellaneous	23	8.42
Total	273	100

5. เวลาและค่าใช้จ่าย

เวลาที่ใช้ในการเดินทางร้อยละ 35.53 เสียเวลาในการเดินทาง 1-2 ชั่วโมงใช้เวลาในการเดินทางเฉลี่ยมัธยฐาน 58.3 นาที

ค่าใช้จ่ายในการเดินทางร้อยละ 47.6 เสียค่าเดินทางไปกลับประมาณ 10 บาท โดยมีค่าเฉลี่ย

มัธยฐาน = 12.88 บาท ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่มีภูมิสำเนาอยู่ในเขตอำเภอพระโขนง ซึ่งสามารถมาถึงโรงพยาบาลได้โดยรถเมล์ทอดเดียว (ตารางที่ 8)

ค่ายารักษาโรคส่วนใหญ่คือร้อยละ 75.1 เสียค่ายาประมาณ 40 บาท โดยมีค่าเฉลี่ยมัธยฐาน = 28.28 บาท (ตารางที่ 9)

Table 8 Travel expense in one visit.

Travel expense (bahts)	number	%
0-10	130	47.62
11-20	27	9.89
21-40	35	12.82
41-60	24	8.79
61-200	25	9.16
more than 200	2	.73
unknown	30	10.99
Total	273	100

Table 9 The drug expense

Drug expense (bahts)	number	%
0	16	5.86
1-20	71	26.01
21-40	118	43.22
41-60	46	16.85
61-80	14	5.13
more than 80	8	2.93
Total	273	100

วิจารณ์

ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นเด็กเล็กอายุต่ำกว่า 5 ปี อาการที่นำมาโรงพยาบาลไม่ต่างจากที่ได้มีผู้ทำการศึกษาไว้^(2,3) คือการติดเชื้อทางเดินหายใจส่วนบนเป็นส่วนใหญ่ อาการที่เป็นส่วนใหญ่ไม่รุนแรงและเป็นโรคสามัญที่สามารถรักษาได้โดยแพทย์ทั่วไป ไม่จำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญพิเศษเฉพาะโรคหรือเครื่องมือในการตรวจที่ทันสมัยเพิ่มเติมอีก ซึ่งในรายงานนี้มีผู้ป่วยเด็กจำนวนน้อยเท่านั้นคือ ร้อยละ 2.2 ที่ยังต้องรอผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการเพิ่มเติมอีก

ผู้ปกครองที่พาเด็กมารับการตรวจรักษาเป็นมารดาถึงร้อยละ 80.2 แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของมารดาในการเป็นผู้มีบทบาทและอิทธิพลในการเลี้ยงดูเด็ก เนื่องจากสภาพความจำเป็นในปัจจุบันทำให้มารดาต้องทำงานนอกบ้าน จึงมีมารดาเพียงร้อยละ 53.85 เท่านั้นที่มีโอกาสดูแลบุตรตลอดเวลา ผลของการศึกษาใกล้เคียงกับการศึกษาอื่น^(4,5) ซึ่งมีเพียงร้อยละ 40-50 ของมารดาที่เป็นผู้เลี้ยงดูบุตรเอง อายุเฉลี่ยของผู้ปกครอง 29.65 ปี ซึ่งเป็นวัยที่เหมาะสมจะดูแลเด็กได้ดีกว่าผู้ปกครองที่มีอายุน้อย ผู้ปกครองที่พาเด็กมารับการตรวจและรักษาเป็นผู้ที่มีการศึกษาต่ำ ส่วนใหญ่คือร้อยละ 68.49 มีการศึกษาต่ำกว่าหรือเท่ากับประถม 4 ซึ่งไม่ต่างจากการศึกษาอื่น^(4,6) และเมื่อเทียบกับการสำรวจทั่วราชอาณาจักร ปี 2524 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 72.3⁽⁷⁾

รายได้รวมส่วนใหญ่คือร้อยละ 46.89 อยู่ระหว่าง 1001-3000 บาทต่อเดือน โดยมีค่าเฉลี่ยมัธยฐานเป็น 2857 บาทต่อเดือน ซึ่งต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยของประชากรในกรุงเทพมหานครเมื่อปี พ.ศ. 2524 ซึ่งเท่ากับ 3618 บาทต่อเดือน⁽⁷⁾ ทั้งนี้เนื่องจากบิดาส่วนใหญ่มีอาชีพกรรมกรหรือรับจ้าง ซึ่ง

เป็นรายได้ประเภทรายวัน ถ้าวันใดไม่ทำงานก็ขาดรายได้

เมื่อเจ็บป่วยประมาณครึ่งหนึ่งของผู้ป่วยมารับบริการที่หน่วยผู้ป่วยนอก แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นแห่งแรกคือร้อยละ 48.85 ซึ่งใกล้เคียงกับการศึกษาของ นายแพทย์อำนาจ ศรีรัตนบัลล์ ในผู้ใหญ่ ซึ่งทำที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เมื่อ พ.ศ. 2515 คือร้อยละ 45 แทนที่จะไปรับการตรวจรักษาตามสถานพยาบาลอื่น ๆ มูลเหตุชักจูงให้ผู้ป่วยมาโรงพยาบาลจุฬาฯ อาจมีได้หลายประการที่สำคัญคือคลอดที่โรงพยาบาลจุฬาฯ หรือเข้าใจว่าโรงพยาบาลมีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญและมีเครื่องมือในการตรวจรักษาที่ทันสมัยซึ่งบริการที่ได้รับจะดีกว่าจากแพทย์ทั่ว ๆ ไป ซึ่งจริง ๆ แล้วอาการที่นำผู้ป่วยมาส่วนใหญ่ไม่รุนแรง ไม่จำเป็นต้องมาถึงโรงพยาบาล อาจรักษาให้หายที่ศูนย์บริการสาธารณสุขใกล้บ้านได้

การใช้บริการส่งเสริมสุขภาพนั้นมีถึงเกือบครึ่งที่ยังได้รับภูมิคุ้มกันโรคไม่ครบหรือไม่ได้เลย อาจเป็นเพราะผู้ปกครองมีการศึกษาต่ำ และขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องโรคติดเชื้อและการป้องกัน ดังนั้นบุคลากรทางการแพทย์จึงควรมีวิธีการง่าย ๆ ที่จะทำให้ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของวัคซีนและอันตรายที่จะเกิดจากโรคเหล่านั้น

ผู้ปกครองกลุ่มนี้พาเด็กไปรับบริการส่งเสริมสุขภาพ จากศูนย์บริการสาธารณสุขร้อยละ 40 แต่ด้านการรักษาพยาบาลเด็กป่วย ผู้ปกครองพาไปรับบริการจากศูนย์บริการสาธารณสุขเพียงร้อยละ 9.45 อาจเป็นเพราะบริการของศูนย์บริการสาธารณสุขให้ความสำคัญต่อการรักษาพยาบาลน้อยกว่าการส่งเสริมสุขภาพ หรือผู้ปกครองยังมีทัศนคติที่ยังไม่ถูกต้องต่อการให้บริการของศูนย์บริการสาธารณสุข

จากการศึกษานี้พบว่าผู้ป่วยต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่ารักษารวมกันเฉลี่ยประมาณ 40 บาทเศษ ดังนั้นถ้ามีวิธีการที่จะชักจูงให้ผู้ป่วยเหล่านี้แยกย้ายไปรับบริการที่อื่นบ้างก็จะแบ่งเบาภาระของโรงพยาบาลไปได้ โดยที่ผู้ป่วยไม่ต้องเสียเวลาและเป็นการลดค่าใช้จ่ายลง ทั้งยังจะช่วยลดจำนวนผู้ป่วยของโรงพยาบาลไปได้มากทำให้แพทย์มีโอกาสที่จะอธิบายให้ความรู้ด้านสุขอนามัยแก่ผู้ป่วยได้ดีขึ้น ซึ่งจากการศึกษานี้พบว่ามีถึงหนึ่งในสามของผู้ปกครองที่ไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไร โดยให้เหตุผลว่าแพทย์ไม่ได้บอกให้ทราบ

สรุป

ได้ทำการศึกษาลักษณะของครอบครัวผู้ป่วยเด็กที่มารับบริการที่หน่วยผู้ป่วยนอก แผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ จำนวน 273 คน พบว่า

1. ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นเด็กเล็กอายุน้อยกว่า 5 ปี

อ้างอิง

1. จันทรนิวัธน์ เกษมสันต์. บทบาทของกุมารเวชศาสตร์ในวิชาชีพเวชกรรม. ใน : จันทรนิวัธน์ เกษมสันต์, บุญชอบ พงษ์พานิชย์. กุมารเวชศาสตร์ เล่ม 1. โครงการ-ตำรา-ศิริราช, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2522. 17
2. เสาวนีย์ จำเดิมแผ่จติก, พิชัย กาญจนพิพัฒนกุล, วรวิโรกิตติวัชร. บริการผู้ป่วยนอกสำหรับบุตรเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์. จุฬาลงกรณ์เวชสาร 2524 กันยายน; 25 (5) : 1014 - 1022
3. ฉวีวรรณ สุวรรณรักษ์, จันทรนิวัธน์ เกษมสันต์, สำอางค์ มณีวรรณ. ทัศนคติของประชาชนต่อวงการแพทย์. แพทยสภาสาร 2517 เมษายน; 3 (4) : 409-421
4. สุนทร บุขราเทพกุล. ความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติตนของมารดาในการดูแลสุขภาพบุตร (ศึกษามารดาของผู้ป่วยในประเภทสามัญในภาควิชากุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์). วิทยานิพนธ์เพื่อวุฒิบัตรแสดงความรู้ความชำนาญในการ

2. ผู้ปกครองมีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 หรือต่ำกว่า ร้อยละ 68.49 บิดามีอาชีพกรรมกรหรือรับจ้าง มารดาเป็นแม่บ้าน รายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือนคือ 2857 บาท

3. อาการที่นำผู้ป่วยมาโรงพยาบาล คือ การติดเชื้อของทางเดินหายใจส่วนบน

4. ผู้ปกครองใช้บริการทางแพทย์ในด้านการส่งเสริมสุขภาพที่ศูนย์บริการสาธารณสุขร้อยละ 39.75 แต่ในการเจ็บป่วย ผู้ปกครองใช้บริการศูนย์บริการสาธารณสุขเพียงร้อยละ 9.45

5. เวลาที่ใช้ในการเดินทางเฉลี่ยประมาณ 1 ชั่วโมง ค่าเดินทางไปกลับเฉลี่ย 12.88 บาท และค่ายารักษาโรคเฉลี่ย 28.28 บาท

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นายแพทย์วิชัย ผลานวงศ์ ที่ให้คำแนะนำในการทำงานวิจัยนี้

ประกอบวิชาชีพเวชกรรมสาขากุมารเวชศาสตร์ของแพทยสภา พ.ศ. 2527.

5. เตือนใจ อินทุโสมา. ลักษณะโครงสร้างครอบครัวและบทบาทของพ่อแม่ (ศึกษารอบครอบครัวคนไข้ที่มารับการรักษาแบบไม่เสียเงินในแผนกวิชากุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์). วิทยานิพนธ์เพื่อปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต แผนกสังคมบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2517.

6. จันทรนิวัธน์ เกษมสันต์, ฉวีวรรณ สุวรรณรักษ์. ไตรรับบริการโรงพยาบาลรามธิบดี. แพทยสภาสาร 2519 กุมภาพันธ์; 5 (2) : 75-86

7. กองศึกษาภาวะเศรษฐกิจและเผยแพร่การพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. เครื่องชี้ภาวะสังคมของประเทศไทย พ.ศ. 2524. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2526, 15, 103